

[B] **“HET PAUPERPARADIJS”,
LABORATORIUM VAN HEROPVOEDING**

Het pauperparadijs van journaliste Suzanna Jansen is een knappe en aangrijpende beschrijving van de pogingen tot heropvoeding en integratie van de “heffe des volks” in de periode van 1823 tot 1973 in Nederland. Haar familiegeschiedenis leidt ons langs de utopistische projecten die in de negentiende eeuw dienden ter bestrijding van het pauperisme.

Om te beginnen laat de schrijfster zien wat de nauw met het Verlichtingsideaal samenhangende idee van de maakbare mens vermocht in een liberale samenleving. Daarna geeft ze op beeldende wijze inzicht in het functioneren van de principes van liefdadigheid, sociaaldemocratie en de verzorgingsstaat. Duidelijk wordt dat het voor individuen in de afgelopen twee eeuwen steeds eenvoudiger is geworden de armoedeketen te verbreken. Maar ook al is “niet verpauperen” een recht geworden, toch biedt dit verhaal van armoede en machteloosheid nog een belangrijke reflectie op de samenleving vandaag. Het stigma van de “onderklasse” lijkt immers weer op de loer te liggen. Denken we maar aan wat kan gebeuren met dragers van namen met Turkse of Marokkaanse klank of aan de beladen term “allochtoon”.

Bij het natrekken van de informatie op het bidprentje voor haar overgrootmoeder stootte journaliste Suzanna Jansen op het opmerkelijke feit dat haar familie afkomstig is van Veenhuizen. Tot in de jaren 1980 was deze straf- en bedelaarskolonie eigendom van het ministerie van Justitie. Ze werd ook wel “Hollands Siberië” genoemd omdat ze in de woestijn Drenthe zo ver van de beschaafde wereld lag.

Zoals inlanders en slaven nuttig werk konden verrichten op de plantages in Nederlands-Indië mits de organisatie goed was, dacht Johannes van den Bosch in 1818 met de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid het armoedeprobleem in Nederland aan te pakken. Discipline en buitenlucht ver van kroegen en bordelen zou van de stadspaupers andere mensen maken. Arme gezinnen, landlopers en wezen werden met vereende kracht naar de vrije en onvrije koloniën van de Maatschappij “opgezonden”. In totaal zouden er zo’n zeventigduizend mensen zo niet hun hele leven dan toch de langste tijd ervan

Oude personeelswoning in Veenhuizen, nog met stichtelijke spreuk.

doorbrengen in een van de grote gestichten. Ondanks de aanzienlijke investeringen — er werden moderne weef- en spinmachines neergezet —, bleken de idealen van zelfbedruiping en uitroeiing van de armoede onhaalbaar. Integendeel, de mensen die “opgezonden” werden bleven arm en het feit dat ze uit de “koloniën” kwamen werkte stigmatiserend. Bovendien veranderde Veenhuizen in 1843 van karakter, toen alle voor landloperij veroordeelden uit heel Nederland er geplaatst werden. Drie generaties lang kwamen de voorouders van Jansen er steeds weer terug.

Aan de hand van de veelbewogen familiegeschiedenis van de schrijfster, die vervlochten is met armoede en drankmisbruik maar ook met utopisme en emancipatie, krijgt de lezer een goed beeld van de sociale geschiedenis van Nederland, waarin de staatsbemoeienis steeds groter geworden is. Zonder stijlbreuken weet de schrijfster niet alleen de gegevens uit de archieven om te zetten in aandoenlijke levensbeschrijvingen maar ze ook te verweven met de grotere gebeurtenissen. Door te vertellen over haar emoties bij het onderzoek en de uitstapjes naar Veenhuizen, dat tegenwoordig een

gevangenismuseum en vijf penitentiaire inrichtingen herbergt, brengt ze haar grote betrokkenheid op de lezer over. Ze ontdekt dat haar eerste voorvader die in Veenhuizen zat helemaal geen “ontspoorde” was, maar een eervol ontslagen soldaat uit het leger van Napoleon, die net als veel andere veteranen tot bewaker aangesteld was. Al woonde zijn gezin gescheiden van de paupers en al had hij een bescheiden soldij en een moestuin, toch betekende zijn plaatsing in de armenkolonie voor drie generaties van zijn nazaten een vervlechting met het verfoeide Veenhuizen en voor vijf generaties een vervlechting met armoede.

Het Nederlandse Centraal Bureau voor Statistiek heeft uitgerekend dat één miljoen van de nu zestien miljoen inwoners van Nederland voorouders in de armenkoloniën moet hebben gehad. Bij het Drents Archief bestond dan ook al lang het plan om de persoonsgegevens uit de archieven van de vrije en de onvrije koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid te digitaliseren. Toen *Het pauperparadijs* bijna af was, besloot men tot versnelde digitalisering om samen met Suzanna Jansen publiciteit te kunnen maken. Zo werd in mei 2008 de “Voorouderdag”

georganiseerd, waar prominente Nederlanders als voormalig premier Ruud Lubbers de persoonsgegevens van hun voorouders met een kolonieverleden aangeboden kregen. En inderdaad bleek het publiek zich te interesseren voor dit recente verleden: van *Het pauperparadijs* zijn inmiddels meer dan honderdduizend exemplaren verkocht. En onder meer het aantal bezoekers aan het gevangenis­museum en het Drents Archief steeg gevoelig.

De utopistische projecten hebben niet tot uitroeiing van de armoede geleid, maar tijdens de jaren na de Tweede Wereldoorlog werden in de Drentse koloniën wél de aanzetten gevonden voor de humanisering van de strafinrichtingen. Eindelijk werd heropvoeding meer op het individu en op reclassering toegesneden, evenwel zonder het groepsproces uit te sluiten. Het is te hopen dat Jansens uiterst leerzame geschiedenis van wat ze zelf “het laboratorium van heropvoeding van Nederland” noemt ook op buitenlandse belangstelling mag gaan rekenen.

DORIEN KUIJZER

SUZANNA JANSEN, *Het pauperparadijs*.

Een familiegeschiedenis, Balans, Amsterdam, 2008,

280 p.
